WIKIPEDIA

Auschwitz

Auschwitz oli toisen maailmansodan aikainen saksalaisten käyttämä keskitys- ja tuhoamisleirikompleksi, jossa murhattiin yli miljoona ihmistä. Se sijaitsi puolalaisen Oświęcimin (saks. *Auschwitz*) kaupungin liepeillä. Nykyisin Auschwitz on museo ja Unescon maailmanperintökohde.

Auschwitz-Birkenaun pääsisäänkäynti

Auschwitzin leirialueeseen kuului kolme eri keskitysleiriä. KL Auschwitz I oli pääleiri, jonka rakentaminen alkoi toukokuussa 1940 lähelle Oświęcimin keskustaa. Se perustettiin paikalla aiemmin sijainneen puolalaisen siirtoleirin paikalle. KL Auschwitz II eli Auschwitz-Birkenau oli varsinainen tuhoamisleiri, jonka rakennustyöt aloitettiin lokakuussa 1941. Leiri oli juutalaisten joukkotuhon keskuspaikka, jonka kaasukammioissa surmattiin vankeja laajamittaisesti ja hyvin järjestelmällisesti vuosina 1942–1944. Leirillä saksalaiset lääkärit ja tiedemiehet suorittivat myös erilaisia ihmis- ja lääkekokeita. KL Auschwitz III eli Monowitz oli pakkotyöleiri, joka rakennettiin 1941. Se rakennettiin IG Farbenin nitriilikumitehtaan viereen.[1]

Sijainti Puolassa

Useimmat nykyaikaiset arviot asettavat Auschwitzin uhrimäärän 1,1–1,5 miljoonan välille. Tarkkaa määrää on mahdotonta tietää, koska kaikkia uhreja ei kirjattu, ja saksalaiset myös tuhosivat todistusaineistoa. Auschwitzissa kuoli poliittisia vankeja, vastarintaliikkeiden jäseniä ja sotavankeja monista eri maista. Suurin osa surmatuista oli juutalaisia. Vangit kuolivat nälkään, pakkotyöhön, sairauksiin, teloituksiin, ja vuodesta 1942 alkaen myös kaasutuksen uhrina.

Vaikka liittoutuneet saivat nopeasti tietää leirin joukkomurhista, sitä ei koskaan pommitettu. Leirin vapauttivat lopulta puna-armeijan sotilaat tammikuussa 1945. Leirin johtajat ja osa työntekijöistä tuomittiin sodan jälkeen kuolemaan tai vankeusrangaistuksiin.

Sisällysluettelo

Historia

Perustaminen

Vuonna 1939 Saksan miehittäessä Puolan, mukaan lukien Oświęcimin kaupungin, aluetta miehittivät SS-joukot ja kaupungin nimeksi tuli Auschwitz.[1] Kaupungin liepeillä oli vuonna 1917 valmistunut sesonkityöläisten siirtoleiri, josta tuli saksalaisten rakentaman leirin perusta.[2]

SS-sotamarsalkka Heinrich Himmler löysi Auschwitzin vuoden 1940 alussa etsiessään raja-alueelta sopivia paikkoja poliittisten vankien keskitysleireiksi. Auschwitz valittiin, vaikka sen talot ja parakit olivat ränsistyneitä, alue sijaitsi malarian vaivaamalla tulvavesialueella, ja pohjavesi oli surkeaa. Paikan etuja olivat kuitenkin sen hyvä infrastruktuuri, sijainti rautatien solmukohdassa sekä ulkomaailmalta syrjäinen sijainti, jolloin leiri sai toimia salassa muulta maailmalta.[3][4]

Himmler antoi leirin rakentamismääräyksen luultavasti 27. huhtikuuta 1940. Auschwitzista tuli järjestyksessään Saksan seitsemäs keskitysleiri. Saksalaiset pakkovärväsivät paikallisia keskitysleirin rakennustöihin, ja rakentamiseen ja varustamiseen osallistui yli 500 yritystä koko Saksan valtakunnan alueelta.[5]

Vuoden 1940 lopussa ensimmäisessä asemakaavassa määriteltiin erikseen internointileiri, teollisuusalue, työpajat, kasarmialue, varustevarastot, SS:n asunnot ja maatalousalue. Niin kutsuttu SS-etupiiri laajeni lopulta noin 40 neliökilometrin laajuiseksi. Sitä kiersi kaksi vartioketjua, ja alue oli ympäröity betonimuureilla, vartiotorneilla ja sähköistetyillä piikkilanka-aidoilla, jotka oli valaistu öisin.[6]

Organisaatio ja vartijat

Auschwitzin leirikompleksin ensimmäinen johtaja oli komendantti Rudolf Höss, jonka Himmler nimitti päälliköksi toukokuussa 1940. Hänen aloitteestaan leirin portille kiinnitettiin iskulause ”työ tekee vapaaksi”, joka komeili myös joidenkin muiden keskitysleirien porteilla. Höss johti SS-valvontajoukkoja, oli vastuussa leirin turvallisuudesta ja hoiti sen kaikkia sisäisiä asioita.[7] Marraskuussa 1943 Hössin tilalle komentajaksi nimettiin Arthur Liebehenschel. Toukokuussa 1944 komentajaksi tuli Richard Baer, joka oli leirin johtaja sen hylkäämiseen asti tammikuussa 1945.[8] Auschwitz-Birkenaun päällikköinä sen ollessa itsenäinen leiri marraskuun 1943 ja marraskuun 1944 välillä olivat Friedrich Hartjenstein ja Josef Kramer. Monowitzin leirin päällikkö marraskuusta 1943 tammikuuhun 1945 oli Heinrich Schwarz.[8]

Ykkösleirin pääportti kuuluisine Arbeit macht frei ("työ vapauttaa") -kyltteineen.

Auschwitzin organisaatio oli samanlainen kuin muissakin leireissä. Esikuntaa johti komendantin adjutantti, ja se oli vastuussa SS-henkilöstöasioista, kirjeenvaihdosta ja sotilaiden asevarustuksesta. Osasto II oli poliittinen osasto, joka edusti Gestapoa ja rikospoliisia sekä vastasi esimerkiksi vankien kuulustelusta. Osasto III:n tehtäviin kuului internointileirin johtaminen ja työvoiman hankinta. Osasto IV oli hallinto-osasto, osasto V lääkärit ja muut lääkintähenkilöstö, ja osasto VI:lle kuuluivat huoltotehtävät, koulutus ja sotilaista huolehtiminen.[9]

Leirin vartijoina toimineet SS-miehet asettuivat asumaan Auschwitzin kaupunkiin, jonne heille muodostui oma kaupunginosa. Heitä oli vuoden 1941 maaliskuussa 700, seuraavana vuonna yli kaksituhatta ja elokuussa 1944 jo yli 3 300. He elivät kaupungissa mukavasti normaalia perhe-elämää ja nauttivat monenlaisista huvituksista. Leirin kauheudet eivät heidän mielenrauhaansa vaivanneet, sillä he uskoivat olevansa oikealla asialla murhatessaan ”arvottomampia” ihmisiä.[10]

Vangit

Ensimmäinen vankikuljetus leirille kesäkuussa 1940

Auschwitz aloitti toimintansa 14. kesäkuuta 1940 karenteeni- tai läpikulkuleirinä. Leiri avattiin vankilaksi puolalaisille poliittisille vangeille, ja se oli mitoitettu 10 000 vangille. Perustamispäivänä leirille toimitettiin 728 puolalaista vankia vankilasta Krakovan läheltä, ja seuraavina viikkoina leirille tuotiin tuhansia vankeja lisää. Aluksi vankeja käytettiin rakennustyövoimana. Alkuvaiheen vangit olivat lähinnä puolalaisia puolueiden ja hallinnollisten organisaatioiden jäseniä, älymystön edustajia sekä potentiaalisia puolalaiskansallisen vastarinnan kannattajia kuten opettajia, tiedemiehiä, pappeja ja lääkäreitä. Tämä leirin niin sanottu puolalaisvaihe kesti vuoden 1942 puoliväliin saakka. Vankeja ei vielä tuolloin murhattu järjestelmällisesti, mutta heitä kuoli nälkään, työhön tai kahakoissa, ja joitain vankeja teloitettiin.[11]

Juutalaisten vankien osuus oli noussut syksyllä 1943 jo 60–75 prosenttiin, ja osuus kasvoi vuoden 1944 alkuun mennessä 90 prosenttiin.[12]

Jokaiselle vangille annettiin sisäänkirjautuessa numero, joka korvasi nimen. Heidän päänsä ajeltiin ja heille annettiin puukengät sekä kaksi raitapukua: ohuempi kesäpuku ja paksumpi talvipuku. Takkiin ja housunlahkeeseen kiinnitettiin kankaanpalanen, jossa oli vankinumero ja kolmio, jonka väri paljasti vangin luokan. Poliittisten vankien väri oli punainen, rikollisten vihreä, prostituoitujen ja romanien musta, Jehovan todistajien violetti, homoseksuaalien vaaleanpunainen, siirtolaisten sininen ja juutalaisten keltainen. Kansalaisuus merkittiin kirjaimella.[13] Aluksi vain juutalaisvangeille numero tatuoitiin vasempaan kyynärvarteen, ja keväästä 1943 alkaen kaikille muillekin.[14]

Vangeilla oli hierarkia, joka määräsi millaisia oikeuksia heillä oli. Täysin saksalaiset olivat hierarkian korkeimmalla portaalla ja juutalaiset alimmalla.[15] Saksalaiset loivat myös vankien itsehallintojärjestelmän, jossa arjalaiset toimitsijavangit olivat yleensä elittiä.[16]

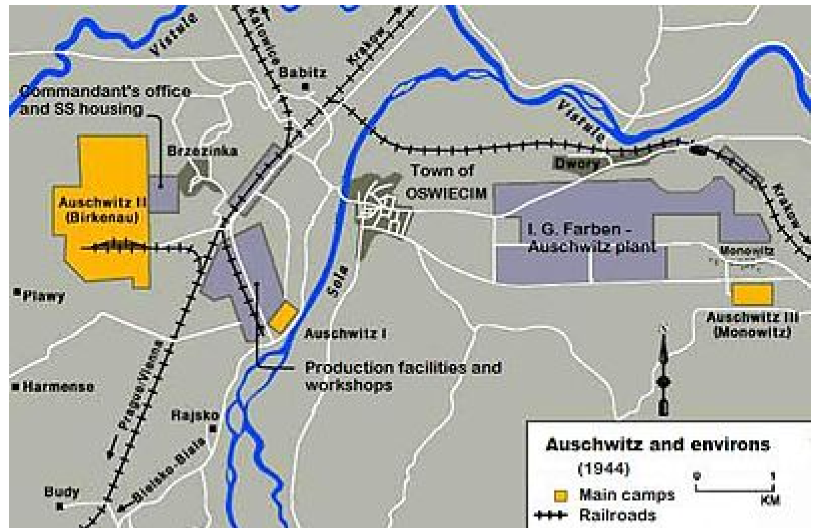
Leirissä oli hyvin kova kuri, ja vankeja rangaistiin heikkouden osoittamisesta tai pienistäkin rikkomuksista väkivallalla tai pakkotyöllä. Pakkotyö rakennuksilla oli niin kovaa, että useimmat vangit kuolivat siihen. Majoitus oli karu ja ruoka niin niukkaa ja kelvotonta, että vangit sairastuivat ja näivettyivät. Vangit saivat

kirjoittaa kotiin, mutta kirjeitä sensuroitiin jotta leirin olot eivät selviäisi ulkomaailmalle.[17]

Ensimmäinen vanki, jonka onnistui paeta Auschwitzista oli Tadeusz Wiejowski 6. heinäkuuta 1940. Saksalaiset kostivat hänen pakonsa paikallisille asukkaille. Yhteensä Auschwitzista yritti paeta 802 vankia, joista 144 todistettavasti onnistui. Kiinni jääneet yleensä ammuttiin ja heidän ryhmäänsä rangaistiin kollektiivisesti. Rangaistuksen uhasta huolimatta puolalaiset auttoivat vankeja kun nämä kävivät töissä leirin ulkopuolella. Avustusverkostoja pitivät yllä poliittiset vastarintaliikkeet katolisen seurakunnan myötävaikutuksella. Myös leirin sisällä muodostui vankien johtamia vastarintaliikkeitä, kullekin kansallisuudelle omansa. Kapinayritykset kuitenkin kukistettiin.[18]

Työleirien perustaminen 1941

Synteettisten korvikeaineiden valmistaja IG Farben rakensi keväällä 1941 seitsemän kilometrin päähän leiristä uuden tehtaan. Keskitysleirin vangeista tuli tehtaalle halpa työvoimareservi, ja pääleirin kapasiteetti nostettiin 30 000:een. Jotta vankien ei tarvitsisi kävellä joka päivä seitsemän kilometrin edestakaista työmatkaa, työmaan vierelle rakennettiin Monowitzin leiri. IG Farbenin pakkotyöläisten määrä oli suurimmillaan 11 000 vuonna 1944, ja he muodostivat noin kolmasosan tehdasalueen kaikista työntekijöistä. Vankien työteho oli kuitenkin vain alle puolet saksalaistyöntekijöiden työtehosta.[19]

Auschwitz vuonna 1944. Keskellä kaupunki, sen vasemmalla puolella Auschwitz I, kauempana Auschwitz II, ja oikealla IG Farbenin tehdas ja Monowitz. Keltaisella värillä vankien säilytysalueet.

Kesän 1942 jälkeen vankityövoimaa hyödyntämään alueelle perustettiin monia muitakin yrityksiä. Niiden tonteille tai läheisyyteen muodostui yhteensä yli 30 sivuleirin verkosto.[20] Osa vuosien 1942 ja 1944 välillä perustetuista kaikkiaan 44 sivuleiristä sijaitsi leirialueen ulkopuolella Ylä-Sleesiassa, osa Määrissä. Marraskuusta 1943 alkaen ne sivuleirit, joissa tuotettiin maataloustuotteita olivat Auschwitz-Birkenaun alaisia, ja ne sivuleirit, joissa vankeja käytettiin teollisuustuotteiden ja aseteollisuuden tuotannossa olivat Monowitzin alaisia. Vangit työskentelivät suurilla maatiloilla, hiilikaivoksissa, kivilouhoksilla, kalanjalostuslaitoksissa ja etenkin asetehtailla. Heikentyneet vangit kuskattiin Birkenauhun tapettavaksi ja korvattiin uusilla.[8]

Koko Saksan aseteollisuuden palveluksessa Auschwitzin vankeja oli vuoden 1944 puolivälissä 42 000.[21]

Tuhoamisleiri

Juutalaisten tuhoamisen aloittaminen

Aluksi saksalaiset aikoivat karkottaa kaikki ”vieraat kansallisuudet” kuten juutalaiset ja puolalaiset miehitysalueiltaan. Neuvostoliiton länsiosien miehityksen jälkeen suunnitelmaksi tuli vähitellen juutalaisten murhaaminen. Prosessi konkretisoitui syksyllä 1941, ja sitä alettiin toteuttaa järjestelmällisesti keväällä 1942.[22]

Aluksi juutalaisia surmattiin ampumalla, mutta sen osoittauduttua epäkäytännölliseksi, saksalaiset alkoivat etsiä vaihtoehtoisia tappomenetelmiä. Juutalaisten tuhoamisen painopiste päätettiin siirtää miehitetystä Neuvostoliitosta Puolaan, jonne rakennettiin tuhoamisleirejä.[23] Heinä- tai elokuussa 1941 Himmler kertoi Auschwitzin johtajalle suunnitellusta juutalaiskysymyksen lopullisesta ratkaisusta.[4]

Kullakin tuhoamisleirillä oli omat menetelmänsä vankien tappamiseen. Auschwitzissa alettiin kokeilla Zyklon B -syaanivetyä. Ensimmäiset koetapot tehtiin elo-syyskuussa 1941. Ensimmäinen joukkotappo suoritettiin syyskuun 5. päivän tienoilla kun noin 900 vankia, neuvostoliittolaisia sotavankeja sekä muita sairaita vankeja, kaasutettiin kuoliaaksi. Kokeilujen jälkeen kaasua alettiin käyttää säännöllisesti.[24]

Birkenaun perustaminen

Brzezinkan (Birkenau) pieneen autiokaupunkiin kahden kilometrin päähän pääleiristä alettiin rakentaa uutta sotavankileiriä lokakuussa 1941. Siitä tuli elinoloiltaan vielä kehnompi kuin pääleiristä. Leiri toimi aluksi neuvostoliittolaisten sotavankien työleirinä, mutta kun heidät oli näännytetty nälkään, Birkenausta tehtiin tuhoamisleiri.[25] Birkenausta tuli varsinainen kuolemanleiri keväällä 1942, kun suuremmat kaasukammiot oli rakennettu.[26] Auschwitz-Birkenausta tuli koko joukkotuhon keskus vuonna 1943 kun muissa tuhoamisleireissä oli tappaminen jo lopetettu.[27]

Yhdysvaltain ilmavoimien koneen ottama kuva Birkenaun leiristä 25. elokuuta 1944. Kuvan oikeassa reunassa näkyvät krematoriot ja kaasukammiot II ja III. Keskellä vankien parakkeja.

Birkenaussa oli kaikista Auschwitzin leireistä suurin vankimäärä. Se oli jaettu kymmeneen osastoon, joita erotti sähköistetty piikkilanka-aita. Omat osastot oli naisille, miehille, mustalaisperheille sekä Theresienstadtista tuoduille juutalaisperheille.[8]

Tuhoaminen

Ensimmäinen väliaikainen kaasukammio otettiin käyttöön alkuvuonna 1942. Toukokuussa käytössä oli kaksi kaasukammiota, ”bunkkeri 1” ja ”bunkkeri 2”, joissa murhattiin vankeja kevääseen 1943 saakka.[28]

Vangit tuotiin paikalle ahtaissa tavarajunissa ja luokiteltiin työkykyisiksi tai työkyvyttömiksi. Työkyvyttömiksi luokitellut kävelytettiin ilmatiiviisiin kaasukammiobunkkereihin, missä heidät kaasutettiin Zyklon B:llä kuoliaaksi. Ruumiit vietiin pääleirin krematorioon tai heitettiin läheisiin joukkohautoihin.[28] Pakkotyö oli vain hitaampi kuolema, sillä siihen määrätyt yleensä kuolivat muutamassa kuukaudessa.[29]

Krematorio 3:n raunioita

Kesän 1942 jälkeen Birkenauhun alettiin rakentaa uusia krematorioita, ja seuraavana kesänä krematorioita oli rakennettu jo viisi. Molempien leirien krematorioiden polttokapasiteetti oli ne rakentaneen yhtiön mukaan 4756 ruumista päivässä. Maan päällä oli ruumiidenpolttohuone, ja kellarissa pukuhuone, kaasukammio ja ruumiskellari. Pukuhuoneeseen johtavassa portaikossa roikkui kyltti, joka neuvoi tulijoille eri kielillä tien ”kylpyyn” ja ”desinfiointitiloihin”. Erilaisilla järjestelyillä

yritettiin vakuuttaa vangit siitä, että heidät vain puhdistettaisiin, minkä jälkeen he saisivat tavaransa takaisin. Joissain kaasukammioissa oli valesuihkut. Kaasu johdettiin suurimpien krematorioiden huoneisiin neljän onton erityispylvään kautta, jotka näyttivät tukipylväiltä ja kulkivat katon läpi. SS-miehet kaatoivat myrkyn katolta tai seinien aukoista sisään ja sulkivat aukot sementtilevyillä. Oven kurkistusaukosta SS-lääkärit tarkkailivat kuolemista, joka saattoi kestää yli 20 minuuttia. Kun uhrit olivat kuolleet, tuulettimet poistivat myrkkykaasun, tai ulkoilmaan johtavat ovet avattiin.[30]

Unkarin juutalaisia kävelemässä Auschwitz-Birkenaun kaasukammioihin toukokuussa 1944

Jos kuljetuserässä oli alle 200 henkeä, vangit tapettiin viiden ryhmissä niskalaukauksilla.[31]

Murhattujen vaatteet, silmälasit, proteesit ja hiukset koottiin ruumiskellariin. Ruumiit vietiin tavarahissillä polttohuoneeseen, jossa oli viisi uunia kahta ruumishuonetta kohti. Kultahampaat sulatettiin uhrien hampaista. Ruumiit poltettiin ja tuhka vietiin kuorma-autoilla lähistön jokiin ja lampiin tai pelloille lannoitteeksi. Ruumiiden siirtäminen ja tuhkaaminen annettiin vankien muodostaman erikoiskommandon tehtäväksi. Ruumiita poltettiin niin paljon, että krematoriot menivät toistuvasti epäkuntoon.[32]

Äitejä ja lapsia matkalla kaasukammioon

Saksan valtio valoi tapettujen hammaskullasta kultaharkkoja ja käytti hiuksia langan ja huovan tekemisessä sotateollisuuden tarpeisiin. Tuhkaa hyödynnettiin lannoitteena, täytemateriaalina kadun- ja tienrakennuksessa sekä erityismateriaalina leirien rakennustöissä. Vangeilta ryöstetty omaisuus oli Saksan valtion omaisuutta. Valtion pankki sai rahat ja jalometallit, ja muita tarvikkeita jaettiin saksalaisille uudisasukkaille. Leirin SS-miehet varastivat osan saaliista.[33]

Kun maailmalle oli levinnyt tietoja juutalaisten murhaamisesta, Birkenaussa toimi puolen vuoden ajan propagandatarkoituksiin perustettu perheleiri (BIIb), jonka noin 18 000:aa juutalaisvankia kohdeltiin hyvin.[34]

Auschwitz-Birkenausta tuli romanien koontipaikka joulukuussa 1942, ja ensimmäinen romanikuljetus saapui helmikuussa 1943. Heinäkuuhun 1944 mennessä leiriin oli tuotu yhteensä noin 22 600 romania. Heidät asutettiin Birkenaun perheleiriin ja määrättiin tapettavaksi toukokuussa 1944. Monet tapettiin fenoliruiskeella sydämeen, osa kaasuttamalla.[35] 3. elokuuta 1944 vastaisena yönä 300 romania surmattiin näiden tehtyä SS:lle vastarintaa. Tapahtumaa on alettu kutsua mustalaisyöksi, ja sen muistoksi on sittemmin järjestetty seremonioita.[36]

Murhaaminen saavutti huippunsa kesällä 1944. Toukokuun puolivälin ja heinäkuun 9. päivän välissä leirille tuotiin 438 000 ihmistä, lähinnä Unkarin juutalaisia, joista 85 prosenttia tapettiin välittömästi. Viimeinen massakuljetuserä ja tiettävästi viimeinen karsintaan joutunut kuljetuserä saapui Theresienstadtin keskitysleiristä 30. lokakuuta 1944.[37]

Uhrien määrä

Nykykäsityksen mukaan Auschwitzissa surmattiin vähintään 1,1 miljoonaa ihmistä, mahdollisesti jopa 1,5 miljoonaa. Auschwitzissa murhattiin noin 960 000 juutalaista, mikä on noin 90 prosenttia kaikista murhatuista. Heistä Unkarista tuli 438 000, Puolasta 300 000, Ranskasta 69 000, Alankomaista 60 000, Kreikasta 55 000, Böömistä ja Määristä 46 000, Slovakiasta 27 000, Belgiasta 25 000, Saksasta 23 000, Kroatiasta 10 000,

Italiasta 6 000, Valko-Venäjältä 6 000, Itävallasta 1 600 ja Norjasta 700. Juutalaisten lisäksi Auschwitzissa tapettiin 70 000–75 000 ei-juutalaista puolalaista, 21 000 mustalaista, 15 000 puna-armeijan sotavankia ja 10 000–15 000 muiden kansojen edustajia. Noin 200 000 muuta vankia kuoli nälkään, sairauksiin ja epäinhimillisiin työoloihin.[38]

Tarkan uhrimäärän selvittäminen on monimutkaista useasta syystä. Leiri-SS rekisteröi ja numeroi vain pienen määrän vangeista: vankinumeron sai vain noin 400 000 eri kansallisuuksiin kuulunutta vankia, joista puolet oli juutalaisia. Teloitusten uhreista ei pidetty kirjaa, ja vuonna 1941 perustetun leiriväestörekisterin kuolinkirjat sisältävät vain 69 000 nimeä. Työkyvyttömiksi luokitellut ja leiriin teloitettavaksi kuljetetut vangit (puna-armeijan sotavangit, pikaoikeudessa tuomitut ja muiden leirien vangit) tapettiin kirjoihin viemättä.[38]

Pian leirin vapauttamisen jälkeen Auschwitzin uhrien määrästä liikkui hyvin vaihtelevia tietoja alle miljoonasta yli kuuteen miljoonaan. Uhrien määrä on pystytty laskemaan tarkemmin vasta myöhemmin erilaisista dokumenteista. Näitä ovat esimerkiksi karkotettujen juutalaisten saapumislistojen kopioiden palaset, joista käy ilmi tuhoamiskuljetusten päivämääriä ja lähtöpaikkakuntia. Muita dokumentteja ovat Tesch und Stabenow -firman Zyklon B:n toimituslomakkeet, leiri-SS:n Berliinin viranomaisille lähettämät ilmoitukset, eloon jääneiden hahmotelmat ja piirustukset, erikoiskommandon vankien tekemät muistiinpanot sekä vankien alkuperämaiden viranomaisten kanssa käyty kirjeenvaihto, johon on dokumentoitu kuljetusten valmistelu, juna-aikataulut sekä juutalaisten määrät ja tarkat nimilistat.[38] Auschwitz-Birkenaun muistopaikka piti kiinni neljän miljoonan uhrin lukumäärästä aina 1990-luvun alkuun saakka, kunnes se otti käyttöön uusimman arvion 1,1 miljoonasta uhrista.[38]

Ihmiskokeet

Auschwitz toimi myös hallituksen rahoittamien ihmiskokeiden keskuksena, ja sinne saapui monien eri lääketieteen alojen asiantuntijoita ja nimekkäitä tiedemiehiä. Vankien kautta tutkittiin esimerkiksi ravinnonpuutteen vaikutuksia elimistöön, myrkyllisten aineiden tehoa sekä tartuntatauteja ja niiden rokotuksia. SS-kapteeni Josef Mengele teki leirillä kaksostutkimuksia.[39]

Ulkomaailman tietoisuus

Tietoisuus Auschwitzin kaasutuskokeiluista alkoi levitä ulkomaailmaan pian niiden alettua 1942. Lontoon BBC alkoi tiedottaa maailmalle joukkomurhista syksyllä 1943. Tietoja saatiin joukkotuhoa avoimesti käsitelleisiin kokouksiin osallistuneilta saksalaisilta sekä karanneilta vangeilta. Tiedot ja vetoomukset eivät kuitenkaan johtaneet liittoutuneiden sotilaallisiin toimenpiteisiin tai juutalaisten pelastamisyrityksiin. Joukkotuholaitoksia tai rautatielinjoja ei pommitettu, sillä Yhdysvaltain mukaan ne eivät olleet sotilaallisia kohteita. IG Farbenin laitoksia ja öljynpuhdistamoja kuitenkin pommitettiin vuosina 1944–1945.[40]

Auschwitziin vievään rautatiehen ja juniin kohdistuneet hyökkäykset yleistyivät vuonna 1943. Niillä Puolan vastarintaliike ilmeisesti yritti häiritä vankikuljetuksia leireille. Myös kaupungin siviiliväestö alkoi olla tietoinen leirin tapahtumista, sillä palavan lihan haju levisi usein kaupunkiin. Asukkaat olivat kuitenkin välinpitämättömiä asian suhteen eivätkä kyselleet leirin tapahtumista. Myös saksalaiset rautatieläiset tiesivät leirissä suoritetusta joukkotuhosta, mutta kukaan ei anonut siirtoa toiseen palveluspaikkaan.[41]

Hallinnollinen uusjako

Rudolf Höss irtisanottiin marraskuussa 1943, ja hänen seuraajakseen tuli Arthur Liebehenschel. Samalla leirialue jaettiin kolmeen hallinnollisesti itsenäiseen kokonaisuuteen: Auschwitz I eli pääleiri, Auschwitz II eli Birkenaun leiri, ja Auschwitz III eli sivuleiriryhmä, jonka suurin yksittäinen leiri oli Monowitz. Siitä tuli itsenäinen keskitysleiri marraskuussa 1944.[42]

Purkaminen ja evakuointi

Kun puna-armeija oli heinäkuussa 1944 enää 200 kilometrin päässä Auschwitzista, saksalaiset alkoivat purkaa leiriä järjestelmällisesti. Tuhansia vankeja, henkilökohtaista omaisuutta sekä rakennus- ja asennusmateriaalia kuljetettiin länteen kesän 1944 ja tammikuun 1945 välisenä aikana. Syksyyn 1944 mennessä puolet 155 000 vangista oli kuljetettu läntisiin keskitysleireihin, missä monet heistä kuolivat, yhtenä heistä Anne Frank. Purkutöiden aikana leirin päärutiinit jatkuivat kuitenkin ennallaan.[43]

Vankien muodostama sonderkommando kapinoi lokakuussa 1944. Vaikka kapina epäonnistui ja sadat kapinoitsijat teloitettiin, vankien onnistui surmata kolme vartijaa, räjäyttää krematorio IV:n ja salakuljettaa leiristä neljä valokuvaa.[44]

Kaikki laajennus- ja rakennustyöt pysäytettiin Auschwitzissa lopulta lokakuussa 1944, ja kaasukammiot suljettiin marraskuussa 1944. Erikoiskommando purki tappolaitokset, raivasi ja tasoitti polttohaudat sekä tyhjensi ja peitti murhattujen tuhkalla ja luilla täytetyt kuopat. Krematorio I muutettiin ilmatorjuntabunkkeriksi, ja muut krematoriot purettiin tai hajotettiin.[45]

Kun puna-armeija oli tammikuussa 1945 jo Krakovassa, saksalaiset evakuoivat Auschwitzin 17. tammikuuta alkaen. Silloin 58 000 vankia lähetettiin junalla ja jalkaisin kuolemanmarssille länteen Ylä- ja Ala-Sleesian teitä pitkin. Monen päivän marssin jälkeen 19.–23. tammikuuta 1945 vangit lastattiin tavarajuniin. Koko evakuoinnin aikana vangeista kuoli noin 15 000, ja 43 000 selvisi läntisiin leireihin. Hekin joutuivat keväällä 1945 vielä uudelle marssille.[46]

Auschwitzissa leiri-SS tuhosi ja piilotti kuumeisesti kirjallisia todisteita joukkomurhasta. SS veti vartijansa pois vartiotorneista, mutta leirin viimeisiä vankeja surmattiin vielä viimeisinäkin viikkoina. SS-vartijat lähtivät leiristä 23. tammikuuta. Viimeinen tuhoamislaitos räjäytettiin 26. tammikuuta vastaisena yönä.[47]

Vapautus

Puna-armeija saapui Auschwitziin 27. tammikuuta 1945 ja vapautti 7 650 siellä vielä ollutta vankia, joista 450 oli alle 15-vuotiaita. Leirien löytäjät olivat 60. armeijaan kuuluneen 107. kivääridivisioonan sotilaita.[48] Leirin varastoista löytyi valtavat määrät vankien siviilivaatteita ja muuta heille kuulunutta tavaraa sekä 7,7 tonnia kuljetusvalmiiksi pakattuja ihmisen hiuksia, joiden arveltiin olleen peräisin noin 140 000 naiselta.[49]

Auschwitzista pelastettuja lapsia vuonna 1945

Neuvostoliittolaiset purkivat IG Farbenin koneet ja laitteet ja valmistivat niistä hiilen vedytyslaitoksen länsisiperialaiseen Kemerovoon. Hylättyihin tehdastiloihin perustettiin suuri muovitehdas. Neuvostoliittolaiset perustivat pääleirin tilalle kenttäsairaalan ja Punainen Risti perusti Birkenaun parakkeihin toisen kenttäsairaalan. Nääntyneistä vangeista moni kuoli vapautusta seuranneina viikkoina, mutta kolmen tai neljän kuukauden kuluttua moni oli valmis palaamaan kotimaahansa. Neuvostoliiton salainen poliisi perusti huhtikuussa 1945 vankileirin saksalaisille sotavangeille pääleirin ja Birkenaun naistenleirin entisiin vankikortteleihin. Sen jälkeen saksalaisvangit kuljetettiin Neuvostoliittoon, ja vankileirit oli suljettu toukokuuhun 1946 mennessä.[50]

Neuvostoliitto luovutti suurimman osan leirin alueesta Puolan hallinnon vastuulle vuoden 1946 alussa. Paikalle perustettiin museo heinäkuussa 1947. Sinne rakennettiin näyttelyitä ja perustettiin arkisto ja kirjasto, ja rakennuksia kuten vanha krematorio uudistettiin. Kuolleita kaivettiin esiin 1950-luvun loppuun asti. Leirikompleksista tehtiin Unescon maailmanperintökohde vuonna 1979.[51]

Oikeudenkäynnit

Sodan jälkeen aloitettiin oikeudenkäynnit satoja Auschwitzin työntekijöitä vastaan. Syytteen sai yli 600 henkilöä. Oikeudenkäynnit pidettiin Puolassa.[52] Leirin komentaja Rudolf Höss tuomittiin kuolemaan. Rangaistus pantiin täytäntöön Auschwitz I:n krematorion edessä hirttämällä.[53] Hänen lisäkseen 23 muuta korkea-arvoista leirin työntekijää tuomittiin kuolemaan joulukuussa 1947. Lisäksi 16 sai vankeusrangaistuksen ja yksi vapautettiin.[54] Puolassa järjestettyjen oikeudenkäyntien lisäksi Auschwitzin rikoksia käsiteltiin myös muissa sodanjälkeisissä oikeudenkäynneissä, joissa jaeltiin lisää kuolemantuomioita.[55] Kuolemanenkeli Mengele pääsi pakenemaan Etelä-Amerikkaan.[56] Frankfurtissa käytiin oikeutta Auschwitzin työntekijöitä vastaan vielä 1960-luvulla.[57]

Nykyisin

Nykyään Auschwitz toimii museona. Vuonna 2016 paikalla kävi yli kaksi miljoonaa vierailijaa.[58]

Yad Vashemin holokaustimuseossa Israelissa on Auschwitz-albumi, 193 valokuvan kokoelma Auschwitzista. Kuvat ovat ainoita kuvallisia todisteita Auschwitz-Birkenaun tuhoamisprosessista. Kuvien ottajat olivat todennäköisesti SS-miehiä, jotka olivat vastuussa tunnistuskorttien kuvien ottamisesta leirillä.[59]

Auschwitzin uhrien kenkiä Auschwitz-Birkenau-museossa.

Lähteet

- Steinbacher, Sybille: *Auschwitz: Lyhyt historia*. (Auschwitz: Geschichte und Nachgeschichte, 2004.). Suomentanut Kauko, Tuomas. Like, 2008. ISBN 978-952-01-0081-0.

Viitteet

1. Auschwitz-Birkenau State Museum, Poland (http://www.auschwitz-muzeum.oswiecim.pl/html/eng/start/index.php)
2. Steinbacher 2008, s. 18–20.
3. Steinbacher 2008, s. 29.
4. Jewish Virtual Library Auschwitz-Birkenau (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/auschbirk.html)
5. Steinbacher 2008, s. 30.
6. Steinbacher 2008, s. 34.
7. Steinbacher 2008, s. 30–31.
8. Auschwitz (https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005189) *Holocaust Encyclopedia*. United States Holocaust Memorial Museum. Viitattu 27.7.2017.
9. Steinbacher 2008, s. 31–34.
10. Steinbacher 2008, s. 50.
11. Steinbacher 2008, s. 34–37.
12. Steinbacher 2008, s. 60.
13. Steinbacher 2008, s. 37–38.
14. Steinbacher 2008, s. 96.

15. Steinbacher 2008, s. 38–39.
16. Steinbacher 2008, s. 42.
17. Steinbacher 2008, s. 39–41.
18. Steinbacher 2008, s. 42–46.
19. Steinbacher 2008, s. 51–59.
20. Steinbacher 2008, s. 61.
21. Steinbacher 2008, s. 64.
22. Steinbacher 2008, s. 84–87.
23. Steinbacher 2008, s. 89–91.
24. Steinbacher 2008, s. 92–93.
25. Steinbacher 2008, s. 94–100.
26. The Construction of Crematoria at Auschwitz (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/auconstruct.html) The Construction of Crematoria at Auschwitz (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/auconstruct.html) KL Auschwitz II-Birkenau (http://www.auschwitz-muzeum.oswiecim.pl/html/eng/historia_KL/kl_auschwitz_2_birkenau_ok.html)
27. Steinbacher 2008, s. 101.
28. Steinbacher 2008, s. 101–103.
29. Steinbacher 2008, s. 66–67.
30. Steinbacher 2008, s. 103–106.
31. Steinbacher 2008, s. 106.
32. Steinbacher 2008, s. 106–107.
33. Steinbacher 2008, s. 107–110.
34. Steinbacher 2008, s. 113.
35. Steinbacher 2008, s. 114–116.
36. Domino Kai, Gunni Nordström: Pogromer och övergrepp sker åter. *Hufvudstadsbladet*, 2009, nro 21.8., s. 18.
37. Steinbacher 2008, s. 113–114.
38. Steinbacher 2008, s. 136–139.
39. Steinbacher 2008, s. 117–119.
40. Steinbacher 2008, s. 120–123.
41. Steinbacher 2008, s. 82–83.
42. Steinbacher 2008, s. 65.
43. Steinbacher 2008, s. 127.
44. Steinbacher 2008, s. 124–125.
45. Steinbacher 2008, s. 128.
46. Steinbacher 2008, s. 128–130.
47. Steinbacher 2008, s. 130–131.
48. Beevor, Antony: *Berliini 1945*, s. 50. (Berlin the downfall 1945, 2002.). Helsinki: WSOY, 2002. ISBN 951-0-27036-9.
49. Steinbacher 2008, s. 131–132.
50. Steinbacher 2008, s. 134–136.
51. Steinbacher 2008, s. 136.
52. Steinbacher 2008, s. 141–142.
53. United States Holocaust Memorial Museum (http://www.ushmm.org/museum/exhibit/focus/auschwitz/) The Holocaust Encyclopedia: LIBERATION OF NAZI CAMPS (http://www.ushmm.org/wlc/en/index.php?ModuleId=10005131)

54. Steinbacher 2008, s. 143–144.
55. Steinbacher 2008, s. 144–145.
56. Steinbacher 2008, s. 147.
57. Steinbacher 2008, s. 150.
58. Over 2 million visitors at the Auschwitz Memorial in 2016 (http://auschwitz.org/en/museum/news/over-2-million-visitors-at-the-auschwitz-memorial-in-2016,1232.html) 1.2.2017. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau. Viitattu 20.7.2017.
59. The Auschwitz Album (http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/album_auschwitz/index.asp) Yad Vashem

Kirjallisuutta

Muistelmia ja uhrikuvauksia

- Borowski, Tadeusz: *Kotimme Auschwitz*. Valikoima kertomuskokoelmasta Byliśmy w Oświęcimiu, 1946. Toimittanut ja puolan kielestä suomentanut Martti Puukko. Helsinki: Like, 2005. ISBN 952-471-488-4.
- Fenelon, Fania: *Auschwitzin tyttöorkesteri*. (Sursis pour l’orchestre, 1976.) Koonnut Marcelle Routier. Suomentanut Pertti Kuisma. 3. painos (1. painos 1981). Helsinki: Fenix-Kustannus, 2010. ISBN 978-951-862-187-7.
- Holden, Wendy: *Äidiksi keskitysleirillä: kolme selviytymistarinaa*. Suomentanut Soro, Maikki. Minerva, 2015. ISBN 9789523121942.
- Höss, Rudolf: *Auschwitzin komendantti: Omaelämäkerta*. (Kommandant in Auschwitz: Autobiographische Aufzeichnungen, 1958.) Johdanto ja selitykset: Martin Broszat. Suomentanut Reijo Wilenius. 3. painos (1. painos 1959). Helsinki: Tammi, 2007. ISBN 978-951-31-3914-8.
- Kielar, Wieslaw: *Anus mundi: Auschwitzin vanki n:o 290*. (Anus mundi, 1966.) Saksankielisestä teoksesta Anus mundi: Fünf Jahre Auschwitz suomentanut Taisto Nieminen. Helsinki: Kirjayhtymä, 1979. ISBN 951-26-1714-5.
- Koren, Yehuda & Negev, Eilat: *Auschwitzin seitsemän kääpiötä: Ovitzin perheen selviytymistarina*. Suomentanut Talvitie, Jyrki K.. Minerva, 2017. ISBN 9789523124158.
- Lang, Hans-Joachim: *Parakki 10: naiset Auschwitzin koe-eläiminä*. Suomentanut Soro, Maikki. Minerva, 2013. ISBN 9789524927116.
- Pilecki, Witold: *Vapaaehtoisena Auschwitziin: vastarintaliikkeen soluttautujan uskomaton tarina*. Suomentanut Soro, Maikki. Minerva, 2016. ISBN 9789523122574.
- Pogožev, Andrei: *Pako Auschwitzista: Neuvostosotilaan tarina*. Englanninkielisestä laitoksesta Escape from Auschwitz (2007) suomentanut Pirjo Lintuniemi. Helsinki Jyväskylä: Minerva, 2008. ISBN 978-952-492-172-5.
- Venezia, Shlomo: *Sonderkommando: Tarinani Auschwitzista*. (Sonderkommando: Dans l’enfer des chambres à gaz, 2007.) Shlomo Venezia Béatrice Prasquierin haastattelemana. Suomentanut Lotta Toivanen. Helsinki: Like, 2008. ISBN 978-952-01-0059-9.

Aiheesta muualla

- Auschwitz-Birkenau-museo (http://auschwitz.org/en/)
- Auschwitz-albumi (http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/album_auschwitz/index.asp) Yad Vashemin virtuaalimuseossa

- Adjutantti Karl Hoeckerin kuvia leirihenkilöstön vapaa-ajan vietosta (http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7011371.stm) BBC:n sivuilla (englanniksi)
- Raportti kuljetuksesta Auschwitziin vuonna 1942 (http://holokausti.blogspot.com/2009/02/raportti-auschwitzista.html) blogspot
- Auschwitz (http://www.deathcamps.org/occupation/auschwitz.html) (englanniksi) deathcamps.org
- Kuvia leireistä ja vangeista (http://www.kotipetripaavola.com/auschwitz.html) kotipetripaavola.com
- Auschwitzin vapauttamisen 75-vuotispäivä ei ole noussut otsikoihin Suomessa, koska täällä uskotaan liian usein, että historian isot traagiset käänteet eivät kosketa meitä (https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006384254.html?fbclid=IwAR3EcC6D-YBqGQjQr8OshZxAP9y3ixc0LDG2VwPPBUn-nWVH8Tjjfrf67E0) Jukka Petäjä, *Helsingin Sanomat*, 26.1.2020

n · k · m (https://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Malline:Holokausti&action=edit)

Holokausti

Taustoja	antijudaismi · antisemitismi · eugeniikka · juutalaiset · kansallissosialismi · keskitysleiri · propaganda · rasismi · selkäänpuukotusteoria · Siionin viisaiden pöytäkirjat
Natsien juutalaisvainot	ali-ihminen · der ewige Jude · Einsatzgruppen · ghetot: Krakova, Łódź, Varsova · joukkomurhat: Babyn Jar, Biķernieki, Jedwabne, Liepāja, Paneriai, Rumbula, Odessa · keltainen daavidintähti · Kristalliyö · Madagaskar-suunnitelma · Nürnbergin lait
Keskitysleirit	Auschwitz · Bergen-Belsen · Buchenwald · Kaiserwald · Majdanek · Mauthausen · Muselmann · Ravensbrück · Sachsenhausen · Stutthof · Theresienstadt · Kapo · leirien naisvartijat · vankitunnukset
Holokausti	Wannseen konferenssi · Lopullinen ratkaisu · Operaatio Reinhard · Aktion T4 · Arbeit macht frei · tuhoamisleiri · kaasukammio · Zyklon B · Sonderkommando · Birkenau · Bełżec · Chełmno · Sobibór · Treblinka · kuolemanmarssit · Suomen juutalaisluovutukset
Muut uhrit	homoseksuaalit · Jehovan todistajat · kommunistit · romanit · slaavit · toisinajattelijat
Vastarinta	gheton kansannousu · Varsovan geton kansannousu · ŻOB · ŻZW · heinäkuun 20. päivän salaliitto
Uhreja ja auttajia	Corrie ten Boom · Adam Czerniaków · Anne Frank · Miep Gies · Petr Ginz · Albert Göring · Janusz Korczak · Giorgio Perlasca · David Rapoport · Oskar Schindler · Edith Stein
Vastuulliset	Viktors Arājs · Karl Brandt · Adolf Eichmann · Odilo Globocnik · Reinhard Heydrich · Heinrich Himmler · Adolf Hitler · Rudolf Höss · Friedrich Jeckeln · Josef Mengele · Julius Streicher · Gestapo · Natsi-Saksa · SS
Holokaustin jälkeen	Beriha · Frankfurtin Auschwitz-oikeudenkäynnit · holokaustin kiistäminen · holokaustin muistaminen · Nürnbergin oikeudenkäynnit · Nürnbergin säännöstö · Simon Wiesenthal -keskus · Vanhurskaat kansakuntien joukossa
Muistomerkkejä	Yad Vashem · Euroopan murhattujen juutalaisten muistomerkki ·

Mémorial des Martyrs de la Déportation · Apua anovat kädet